

هه قهه رکرنا کیشی د نا قههرا هوزانا کیشدارا فولکلوری و نویا ده قههرا بادیناندا

پ.ه.د.مه سعو د جه ميل ره شهيد، پشکا زمانى كوردى، كولېژا زمانان، زانكويآ دهوك، ههرنيا كوردستانى—عيراق

پوخته:

ئەف فەكولىيىل ل ژىر ئاۋونىشائى (ھەقبەركنا كىشى د ئاۋبەرا ھۆزانا كىشدارا فۇلكلۇرى و نوبىا دەۋقرا بادىنندا) ھەولەكە بۇ دياركنا كارتىكرنا ھۆزانا فۇلكلۇرى ل سەر ھۆزانا نوى ژ لايى كىشىقە، كۇ لايەننن وەكھەفى و جىاوازيىن د ئاۋبەرا ھەردوو قوناغىن ھۆزانا خۇمالىدا ب نمونە و رىژەۋە ھاتىنە دياركرن، چونكى يا خۇيايە ھۆزانا نوى ل ژىر كارتىكرنا ھۆزانا فۇلكلۇرى ھاتىە نويكرن، ب تاييەقى ژ لايى كىش و رىتاشە، ئانكو ئەركى مە د ئەقى فەكولىيىندا دياركنا سروسشى ئەقى كارتىكرنىيە ل دويىف نمونەيىن ھەردوو قوناغىن ھۆزانى و شلۇفەكرنا نمونەيان، ديسان دەرئىخستنا ھىمارە و رىژەيان داكو ب رەنگەكى زانستى ئەف كارتىكرنە بىيىتە بىچىشچاكرن. فەكولىىل دويىف رىيازەكا (وەسفى / ئامارى) ھاتىە ئەنجامدان و ھىمارە و رىژەيىن سەدى بۇ كىشا ھۆزانا ھەردوو قوناغان ھاتىنە بىشچاكرن، كۇ تىدا جىاوازى و وەكھەقىيىن ھەر دوو قوناغىن ھۆزانا خۇمالى ل دويىف ئامارىن زانستى ديار دىن. فەكولىىل ژ دوو پىشكان پىكدهيت، پىشكا ئىكى يا تاييەتە ب كىشا خۇمالىقە د پەخنا كوردىدا، د پىشكا دوويدا ب شىۋەيەكى پراكتىكى ھۆزانيىن ھەر دوو قوناغا ژ لايى كىشىقە ل گەل ئىك ھاتىنە بەراورد كرن، بۇ دياركنا ئاستى وەك ھەقى و جىاوازا ھۆزانا فۇلكلۇرى و ھۆزانا نوى.

پەيڤىن سەرەكى: كىشا ھۆزانا خۇمالى، كىشا ھۆزانا فۆلكلورى، كىشا ھۆزانا نوى، ھەقبەركن.

-1- پیشہ کی:

- ئاقوڭىنىڭ قەۋىلىتى: ئەف قەۋىلىتى ئۆز ئاقوڭىنىڭ (ھەقەركىنا كىشى دى ئاقەرا ھۆزانا كىشىدارا فۆلكلورى و نويا دەقەرا بادىئىندا) ھەۋلەكە بۇ دىاركرن و شۆرفەركىنا كىشىن ۋەكىتىك و ژىكجودا دى ئاقەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا.
 - ئەگەرى ھەلۋارتىنا قەۋىلىتى: زانىنا كىشىن ۋەكىتىك و ژىك جودا دى ئاقەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا، چونكى ژىلى ۋەكىتىكى چەندىن كىشىن جودا ژى ھەنە.
 - كەرسىتى قەۋىلىتى: كەرسىتى ئەفنى قەۋىلىتى بىرىتتە ژى كىشى دى ھەردو ھۆزانىن فۆلكلورى و نويدا.
 - گرنگى قەۋىلىتى: ئەف قەۋىلىتى دەرگەكە بۇ زانىنا پىژا كارتىكرىنا ھۆزانا فۆلكلورى لى سەر ھۆزانا نو، چونكى ھۆزاشانىن نو مىفەكى مەزىن ژى ھۆزانا فۆلكلورى دىتتە دى نوكرىنا ھۆزانىدا ژىلايى رۆخسارىشە بى تايەتقى كىشى، لەورا ئەف قەۋىلىتى دى بىتتە پىكەك بۇ زانىنا ئەفنى چەندى. نەخاسمە دى قەۋىلىتى لى دويىف ئامارىن زانىستى سەلىنىن و دىيار كەين.
 - ئارمانجا قەۋىلىتى: ئارمانجا مەژى ئەفنى قەۋىلىتى دانە دىاركرىنا رادى كارتىكرىنا كىشا ھۆزانا فۆلكلورى لى سەر ھۆزانا نو بى ئامارىن زانىستى و دىسان دانە دىاركرىنا ئەۋان جىۋاۋىزىن كىشىنە ئەۋىن ژىلايى ھۆزاشانىن نويشە ھاتىنە بكارھىنان و دى ھۆزانا نويدا نەيان دى ھۆزانا فۆلكلورىدا ھىندەك كىش ھاتىنە بكارھىنان و ھۆزاشانىن نو بكارنەھىنان.
 - پىياز قەۋىلىتى: ئەف قەۋىلىتى لى دويىف پىيازەك تىكەلە ۋەسفى - ئامارەنى ھاتىنە ئەنجىمان.
 - سىنورىن قەۋىلىتى: ۋەكى ژى ئاقوڭىنىڭ دىيار بىتتى ھۆزانا كىشىدارا فۆلكلورى و نويا دەقەرا بادىئىن ژىلايى كىشىشە بى خۇفە دىگىت، ئىكوبىتتى ھۆزانا كىشىدارا بى دەقەرا بادىئەن.
 - پەيكەرى قەۋىلىتى: قەۋىلىتى ژى دوو پىشكا پىكەتتە بى ئەفنى رەنگى لى خوارى:
 - پىشكا ئىكى: دى قى پىشكىدا كىشا خۇمىالىا ھۆزانا كوردى ھاتىنە باسكىرن، پاشى كىشا ھۆزانا فۆلكلورى و نو دى ئاڧ رەخا كوردىدا ھاتىنە باسكىرن.
 - پىشكا دوۋى: بى تايەتتە بى ھەقەركىنا كىشىن ۋەكىتىك و ژىكجودا دى ئاقەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا، ئىۋىن پىدې بۇ ھەر جۆرەكى دىنە دىتن.
- دىسان بۇ ھەر جۆرەكى ژىۋان خىشتەپىن تايەت ھاتىنە دروستكرىن، داكرىزەپىن سەدى لى پىشچاڧىن.

2- پىشكا ئېكى: كىشا خۇماليا ھۇزانا كوردى، كىشا ھۇزانا فۇلكۇرى و نوى د ناپ پەخنا كوردىدا.

1-2- كىشا ھۇزانا خۇماليا كوردى:

دەمى باس ل ھۇزانى دەھىتە كرن ئېكسەر كىش دەھىتە باسكرن چ ھۇزان يا كىشدار يان بىن كىش بىت، لەورا دى بىنن كۆ ((پىناسەكرنا ھۇزانى ب كىش و سەروانىشە يا گرېدايە ھەتا د ئەفى چەرخىزىدا كۆ بىنەمايىن نوپكرنى تىدا دەرەكەتن)) (مگلوب. 1999. 77). لەورا ئىك ژ وان بابەتەن بەردەوام بوو يەھى كىش كىش پىدانا قەكۆلەر و پەخنەكران كىش بوو، ژىل ھۇزانى، كىشنى گرېكسەك زۆر د بىافى ئەدەبىياتى ژىدا ھەيە و ب دىتتا ھەندەك كەسان خالا ئىك جوداكەرە د ناڧەرا ھۇزان و پەخشانىدا، چونكى ((بىنى كىش دى بىنن كۆ زمانى ھۇزانى ھىدى ھىدى بەرەف زمانى پەخشانى دىچىت)) (العىساوى. 2011. 132)، ب راماھەكا دى ب رىكا كىشنى دىشەين ب ساناھى ھۇزان و پەخشانى ئىك جودا بىكەن. ژ لايەكى دىشە كىش رولەكى مەزن دىننىت دىچىكرنا رىتا دەرەكيا ھۇزانىدا.

1-1-2 كىش و جۆرىن وى د ھۇزانا كىشدارا خۇماليا كوردىدا:

ل دوىف پرائىيا ژىدەرەن ھۇزانا نوپا كوردى ژ لايى كىشنىشە چافلىكرنا ھۇزانا فۇلكۇرىيە، ئانكو ھۇزانا نوى ل سەر بىنەمايىن ھۇزانا فۇلكۇرى ھاتىيە ئافاكرن ب تايەقى ژ لايى كىششە، لەورا كەلەك سىمايىن ھەفشەك د ناڧەرا كىشنىن ھەردو قوناعىن ھۇزانا كوردىدا ھەنە، چونكى ھۇزانا نوى مفا ژ كىشا فۇلكۇرى د نوپكرنا رۆخسارى ھۇزانىدا دىتە و بىن گومان ھۇزانا فۇلكۇرى ژ بىنەمايىن رەسەنن زمانى كوردى سەرھەلدايە، لەورا زارافى (ھۇزانا خۇمالى) بۆ دەھىتە بكارھىنان. ھەروەسا بۆ ھۇزانا نوى ژى ھەمان زاراف دەھىتە بكارھىنان، ب راماھەكا دى كىشا خۇمالى ھەردو ھۇزانىت فۇلكۇرى و نوپىن كوردى ب خۇفە دگرىت.

ل دوىف بۆجونا شارەزايىن كىشناسىيا كوردى؛ ھەردو قوناعىن ھۇزانا كوردى ل سەر كىشا بركەي ھاتىيە ھەندەن، بۆ نمونە (عەزىز گەردى) دىتەيت: ((كىشنى خۇمالى كەبە ژمارە بركەكان و ھەستەندى ناوەرەستى لەتە دىر ديار دەرەك و ھەر لە كۆنەو سەروود و گۇرانى و بەيت و سەرەپاى شىعەرى فۇلكۇرى بەو كىشە دارزاوە و ھەموو شىعەرى زارى گۇرانى، چەند نمونە بەكەم نەبى، ... بە ژمارە بركەيە جگە لەوەى كە شىعەرى نوپىش گەراوەتەو سەر ئەو كىشە)) (گەردى. 1999. 94-95). ژ گۇتتا قەكۆلەرى ديار دىت كۆ ھەردو كىشنىن فۇلكۇرى و نوى ئىك ژىدەرە ھەيە، ئانكو ((ھۇزانا كوردى يا رەسەن ئەو تايەت ب نەتەوئ كورد قەل سەر كىشا خۇمالى يا (بركە) ھاتى يە ھەندەن، ئەف جۆرە كىشە ژى د توى فۇلكۇرىن كوردىدا ھاتىيە بكارھىنان، پىشتى ھىنگى ھۇزانىن نوى بىن كورد ھاتىيە و پىنگىرى ب ڧان ياسا و دەستوران كرىيە ژ بۆ دانانا ھۇزانىن خۇ)) (مەمەد. 2012. 131). گرېدانا د ناڧەرا ھۇزانا فۇلكۇرى و نوپدا ھەند يا خورتە ھەتا ئەو رادەي ھاتىيە گۇتن ((لە راسىتىدا نوپكرنەو كە زىندو كەندەو (كىش)ە خۇمالىيەكە بوو، كە تا رادەيەك شىتەكى نوى نەبوو، بەلكو ھەندەك بوو بۆ شاعىران بۆ ياخيىوون لە شىوازە شىعەرىيە تەڧلىدىيەكە)) (كېم. 2006. 46-47). ب راماھەكا دى بۆ نوپكرنا ھۇزانى؛ ھۇزانىن كورد قەگەريانە كىش و رىتم و تايەتەندىن ھۇزانا فۇلكۇرى، ب ئەفى رەنگى دوو مەبەست ب جىھىنان: يا ئىككى خۇ ژ سىستەمە عەرووزى رزگاركر، يا دووئ ژى قەگەريانە بىنەمايىن رەسەتەين كىشا ھۇزانا كوردى.

كەڧتەين پىناسە و رونكرن بۆ كىشا بركەي ژ لايى (شىخ نورى شىخ ساح)شە بۆ ھاتىيە كرن و دىتەيت: ((وەزنى ھىجائى بە عىبارەتەكى موسەلسەل ئەلەين كە خرايەتە شىكەكى مەوزوونەو و قەت كە پارچەكەنمان جىاكردەو ھەدەدى ھىجائى مەصرەى ئەوئەل لەگەل ھەدەدى ھىجائى مەصرەى پانىدا مساوى يە و بە قەدەر يەك بىن كە واپو موافقى وەزنى ھىجائى لە مەصرەىكىدا چەند ھىجا بىن لازم ئەكە لە مەصرەىكەكى تىرىشدا ئەوئەندە ھىجا بىن. لە وەزنى ھىجائى دا دائىما ئىنسان دەتوانى كە عددى ھىجائى مەصرەىكەن بە ئەموسىت بژمىرى بىنا علبە بەم وەزەنە وەزنى ھىسابى ئەموسىتىشى پى ئەلەين)) (نورى. 1926. 3)، ب دىتتا (شىخ نورى شىخ ساح)ى پىندىقىيە يەكسانىيا بركان د ناڧەرا نىشە دىرىن ھۇزانىدا ھەيىت و ژمارا بركا د نىشەدىرا ئىككىدا د يەكسان بىن لەگەل ژمارا بركىن نىشەدىرا دووئ. وەكى يا خۇيا (شىخ نورى) ب رەنگەكى سادە كىشا بركەي پىناسە كرىيە و ئاستى رىتى ديار نەكرىيە، لەورا دەمى (ئەمەد ھەردى) ھاتى ئەفى ھۇزانى شلۇڧەكەت پتر جەختى ل سەر رىتا كىشنى كرىيە و دىتەيت: ((لە كىشنى پەنجەدا پىنويستە بركەكان بە ژمارە ئەوئەندە يەك بىن، واتە ئەگەر ھەنگاويكى (تەڧىلە) بەيتەكە پىنج بركە بىن پىنويستە ھەنگاوەكانى تىرىش ھەر ئەوئەندە بىن ئىتر پىنويست ناكات پىتى بزاو و نەزىراويان بەرامبەر يەك بىن)) (عەلى. 1998. 137).

(جگەر خۇين) ئىكەم رەخنەكرى كورد بوو ناپ بۆ كىشنىن ھۇزانا خۇماليا فۇلكۇرى دانان، ئەوى زارافى (موفك) بۆ بركەيىن و (گاف) بۆ نىشەدىرى و (ھەسپ) بۆ كىشنى بكارھىنان، ئانكو كىشنىن ھۇزانى ب ھەسپ ب ناپ كرىنە ب ئەفى شىئەدى (ھەسپى چلنگ دو گافان دافىزە ھەر گافكى پىنج موفك قى دە ھەنە)، (ھەسپى لاغر دو گافان دافىزە ھەر گافكى شەش موفك قى دە ھەنە)، (ھەسپى سڧك دو گافان دافىزە ھەر گافكى ھفت موفك قى دە ھەنە)، (ھەسپى روان دو گافان دافىزە ھەر گافكى ھشت موفك قى دە ھەنە) (جگەر خۇين. 1933. 1).

ئىك ژ باشتەين دابەشكرىن جۆرىن كىشنى د ھۇزانا خۇماليا كوردىدا ژ لايى (مەمەد بەكر مەمەد)شە ھاتىيە ئەنجامدان، ئەوى رىزكرەك بۆ دىوانا (گورانى) دايە دياركرن كۆ دىشاندايە وەكى رىزكرەكەك گشتى بۆ ھۇزانا كىشدار (ئەڧجا يا فۇلكۇرى يان يا نوى يىت) بدانين؛ رىزكرن ب ئەفى رەنگى ل خوارىيە:

۱- ھۆزائىن سادەكىش: مەبەست ژ ئەفى جورى ھۆزائى ئەو كۆ ب تى ئىك جورى كىشى د ھۆزائىدا دەيتىنە بكارھىنان، ئەف جورە دابەشى دوو كۆمەلا دىيىت:

1. كۆمەلا سەرىخە: مەبەست ژ ئەو ھۆزائىن يىن قەوارەيەكى سەرىخە ھەيت، ئانكو ئەو ھۆزائى ئەو يىن ب تى ئىك يەكەيا رېتى تىدا دەيتىنە بكارھىنان.
2. كۆمەلا لىكداى: د ئەف كۆمەلدا زىدەتر ژ يەكەيا رېتى بەشدارىن د يىكەينانا بىلىق رېتى ھۆزائىدا دەكەن. واتە پتر ژ يەكەيا رېتى بەشدارىن د دروستكرنا بىلىق رېتى ھۆزائىدا دەكەن و دىيىنە بىياتەكى لىكداى، چونكى دوو يەكەيىن ژ ئىك جودا تىدا دەيتىنە بكارھىنان.
- ب- ھۆزائىن فرەكىش: ئەوان ھۆزائىن ب خۇفە دگريت ئەو يىن پتر ژ جورەكى كىشى تىدا دەيتىنە بكارھىنان. (مخەمد. 1998، 24-27).
- ژ لايەكى دىقە (عەزىز گەردى) ھەمان دابەشكرنا (مخەمدە بەكرە مخەمدە) ئەنجامدايە، بەلى ب ھەندەك ناف و زارافىن دىتر، ئەو سى شىوہيان بۇ ھۆزائىدا كىشدارا كوردى ددەتە دياركن ب ئەف رەنگى ل خوارى:

- أ- كىشى ساف: ((كىشى ساف لە دووبارەبوونەوہى يەك جورە پى دروست دەيت)) (گەردى. 2014، 241). ئەف جورى كىشى ب تى يەكەيا رېتى ب خۇفە دگريت و ب تى ئىك يەكە د ھۆزائىدا دەيتىنە دووبارەكرن. بۇ نمونە كىشا (6) بركەي ژ دووبارەبوونا يەكەيا سى بركەي دروست دىيىت (3+3).
- ب- كىشى تىكەلاو: ((لە دوو پى دروست دەيت ھەر يەكە جورە پىيەكە. يان لە سى چوار پى دروست دەيت پىيەكەيان يەك جار دى و پىيەكەيان تر دوو سى جار دىن)). (گەردى. 2014، 249). وەكى ژ پىناسەيىن ديار دىيىت: د كىشا تىكەلاو دوو جورە يەكەيىن رېتى دەيتىنە بكارھىنان.
- ج- كىشى دەورى: (ئەو كىشەيەكە دوو پىيە جىاواز بە تۆرە يەك لە دواى يەك دووبارە دەنەوہ). (گەردى. 2014، 253). مەبەست ژ ئەف جورى كىشى ئەو كۆ دوو يەكەيىن رېتى د ھۆزائىدا ب شىوہيەكى فەكەر و دەورى ل دويىف ئىك بىيىن، بۇ نمونە كىشا (14) بركەي ئەوا بى رېتا (3+4+3+4). (گەردى. 2014، 253).

ئەگەر ب شىوہيەكى گشتى پىداچوونەكى د ئەوان بابەت و فەكولېناندا بەكىن ئەو يىن ل سەر ھۆزائىدا كىشدارا خۇمالىيا كوردىدا ھاتىنە ئەنجامدان، دى بىيىن، كۆ ئامازە ب چەندىن جورىن كىشى و بىياتىن رېتىيىن ھەمەجۇر ھاتىنە دان. د ھەندەك ژىدەراندا گرىكى ب كىش و رېتىيىن ھۆزائىدا فۇلكلورى ھاتىنە دان و د ھەندەك ژىدەرىن دىتردا گرىكى ب ھۆزائىدا نوى ھاتىنە دان، دىسان د ھەندەك ژىدەراندا گرىكى ب ھەردوو جوران پىكفە ھاتىنە دان.

خالا ھەقىشكا د ئاقبەرا رېتا ھۆزائىدا فۇلكلورى و نويدا يەكەيىن رېتىيىن، ئانكو ھەمان يەكەيىن رېتى يىن ھۆزائىدا فۇلكلورى د ھۆزائىدا نوى ژىدا ھاتىنە بكارھىنان، گەلەك كىشىن نوى ژ ئەوان يەكەيان دروست بوويىنە، ب رامانەكا دى جوداھىيا كىشا ھۆزائىدا نوى ل گەل ياكى خۇمالى د جورىن كىشاندايە.

2-1-2 كىشا ھۆزائىدا كىشدارا فۇلكلورى:

كىشا فۇلكلورى ب كىشا (بركە، پەنجە، سىلاب و ھىجا) دى دەيتىنە نىاسىن، چونكى ((كىشانەكردى ھۆزائىدا بە پىيە ژمارەى بركەيە)) (گەردى. 2018، 135). ب رامانەكا دى كىشا ھۆزائىدا فۇلكلورى ل دويىف سىستەمى چەندى و چەوايىن كىشى نىنە، لەورا دىيىتە د سىستەمى سىيىدا ئەوئ دىيىزىن كىشا بركەي، ئانكو ((ئەو ھەلبەستانەكى بە شىوہ زارى ھەورامى دانراون، كىشى بركەي يە و بۇ خۇى كىشىكى رەسەنە و بىكەي پىك ھىنانى ئاوازي ھوزراوہى فۇلكلورى كوردى (يە)) (عەلى. 1998، 136).

ب رەنگەكى گشتى سى جورە كىش د ھۆزائىدا خۇمالىيا كوردىدا دىبەرەلاقىن، ئەو يىن د پرايىا ھۆزائىن فۇلكلورىا كوردىدا بەرچاف دىن، بەلى ئەف جورىن كىشى ژ لايى رېتەيا بكارھىنانىقە گورھىن ب سەردا دەيت ((بەلى جىاوازي ژ دەقەرەكى بۇ دەقەرەكا دى ھەيە، بۇ نمونە كىشا ھەفت بركەي د كىمانجىيا سەرىدا پتر ژ جورىن دى دەيتە دىت، بەلى بەرامبەرى ئەوئ كىشا دە بركەي ل دەقەرەكىن كىمانجىيا ئاقەرەست پتر دەيتە دىت)) (رەشىد. 2015، 107). كەواتە ل دويىف ئەف بۇچوونى كىشا ھەفت بركەي كىشا ھەرى بەرەلاقە د كىمانجىيا سەرىدا ، بەلى ل دويىف دىتتا (عەبدولا) كىشىن ھۆزائىدا فۇلكلورى ((بىيىن لە ھەوت بركەي، ھەشت بركەي و دە بركەي، كە باوترىيان وەزن و كىشى دە بركەي يە كە تەقريەن تەواوى تەك بەيتى و تەك بەندىيەكانى شىعەرى كوردى، لە زاراوہ جۇرەجۇرەكانى كوردىدا بە گشتى پى يان دەگوترى گورانى)) (عەبدولا. 2011، 218). ئەف بۇچوونە زىدەتر بۇ كىمانجىيا ئاقەرەست ياكى دروستە، چونكى راستە ھەر سى كىش د ھۆزائىدا فۇلكلورىدا ھاتىنە بكارھىنان، بەلى د كىمانجىيا سەرىدا كىشا دە بركەي نەگەلەكا بەرەلاقە، لەورا ياكى دروست ئەوہ بىيىتە گوتن ھەرسى جورىن كىشى د ناف ھۆزائىدا فۇلكلورىيا ھەمى دەقەر و زارىن كوردستانىدا دەيتىن

(شىيخ نورى شىيخ ساح) د دانە دياركرنا كىشىن خۇمالىدا ئامازى ب سى جورىن كىشى ددەت، كۆ ئەفەين ل خوارىنە:

- أ- كىشا (ھەفت) بركەي.
- ب- كىشا (ھەشت) بركەي.
- ج- كىشا (نە) بركەي. (نورى. 1926، 3).

(گوران) وەسان ددەتە دياركرن، كو كيشا (دەه) بېرگەي كيشا ھەرى بەرەلەفە د ناڤ فۆلكلورى كوردیدا، پاشى كيشا (ھەشت) بېرگەي دەيت، ل دويڤ كيشا ھەشت بېرگەيدا كيشا (ھەفت) بېرگەي دەيت، ديسان د ھەندەك ھۆزانين لاوك و ھەيراناندا كيشا (ياردە) بېرگەي دەيتە ديتن. دەربارەي كيشا (دەه) بېرگەي (گوران) دپېژيت: ((ئەم كيشە لە ھەلبەستى كوردى دا ئەو ھەندە باو ھە پياو زور بە ئاسانى ئەتوانى ناوى لى بنى كيشى نەتەو ھەي گەلى كورد)) (گوران. 1971. 8). بەلنى ۋەكى مە بەھسكەرى ئەو گۆتە يا تەمام و زانستى نينە.

(مارف خەزەندار) ب شينۆەيەكى گشتى بەھس ل كيشين سەرەكين ھۆزانى دكەت و ب ئەڤى شينوى ل خوارى دياركرينە:

أ- ۋەزنى گوراني (ھەشتى ھيجايى و دە ھيجايى).

ب- ۋەزنى بەيت (ھەيران و لاوك).

ج- ۋەزنى ھەرووزى (ئەمەيان لە ھەرى ۋە ھەريو).

د- ۋەزنى شيعرى تازە (ئەمەيان لە رۆژئاوايەو ۋە ھەريو).

د ناڤ ئەڤان ھەر چوار كيشادا ب تنى ھەردوو كيشين (ستران) و (بەيت) ب كيشين رەسەنن كوردى ھەژمىزيت و ھەردوو كيشين دى بياى دادنيت، دەمى بەھس ل كيشين ھۆزانا نويا كوردى دكەت ھەرسى كيشين (ھەفت)، (ھەشت) و (دەه) بېرگەي ددەتە دياركرن، ھەر ل گەل ئەڤى چەنديدا بەھس ل كيشين (چوارە و شازدە) بېرگەي ژى دكەت، كو ژ دووبارە كرنا كيشين (ھەفت) و (ھەشت) بېرگەي دروست دبن (ساير. 2006. 386).

(كامبىز كەرى) بۆ ئەدەبى سەر زارنى كوردى پينچ جۆرين كيشا ديار دكەت، كو ھەندەك ژ وان ب كيشى د ناڤ ھۆزانا فۆلكلورىا كوردیدا دەيتە ديتن، كيشين دەستينشانكرى ژ لايى ئەكۆلەرپە ئەڤين ل خوارينە:

أ- كيشا (دەه) بېرگەي.

ب- كيشا (ھەشت) بېرگەي.

ج- كيشا (ھەفت) بېرگەي.

د- كيشا (شەش) بېرگەي.

ه- كيشا (تەركىبى). (كەرى. 1375 ه.ش. 36-37)

ژ لايى خۆڤە (مەمەد بەكر مەمەد) كيش و رېڤين ھۆزانا فۆلكلورىا كوردى د خستەين خواريدا پيشچاڤدكەت:

جۆرەكان	كيش	رېتم	قافىە	
			ھونەرى	روالەت
شيعرى گوراني	+	+	+	
بەيت	+	+	+	
لاوك و ھەيران		+		+

خستەين (1-1) كيش و رېڤين ھۆزانا فۆلكلورىا كوردى (بكر. 2004. 122)

ل دويڤ ئەڤى خستەي (ستران و بەيت) دكيشدار و رېڤيندار، بەلنى كيش د لاوك و ھەيراناندا نينە و خالا وان يا بېنر رېڤە؛ ئانكو رېتم د ھەرسى جۆراندا يا ھەي، ئەڤا ئەكۆلەرى ئەنجامداى كورتنەكرن و پۆختەكرنا سەرچەم شيسينن بەرى وپە.

(مەسعود جەمىل) د ئەكۆلنەكا خۆدا بەھسى رېژەيا بكارھينانا كيشين سترانا ديلائىكيا (ھۆزانا كيشدارا) كرمانجى كرى و د خستەيەكيدا ئەڤ چەندە ب ھژمار

و رېژە سەلمانديە:

كيش	ھژمارا سترانان	رېژا سەدى
ھەفت	1287	% 63.776
ھەشت	401	% 19.871
دەه	209	% 10.356
شەش	94	% 4.658
بنى كيش	13	% 0.644
نەه	8	% 0.396

هەفت / ھەشت	4	% 0.198
دەھ / يازدە	2	% 0.099
سەرچەم	2018	% 100

خەشتەين (2-1) كىشىن ھۆزانا فۆلكلورىيا كوردى و رېژەين وان (رشيد. 2022. 30)

وھكى ديار د ھۆزانا كىشدارا كرمانجىيا سەرىدا كىشا ھەفت برەگىي ژ ھەمى كىشىن دى پتر ھاتىبە بكارھىنان، دويڤدا كىشىن ھەشت و دەھ برەگىي ل پلا دووئي و سىيى دەين.

ھەر ژ كەڤندا گرەگىي ب ئاستى كىشى د ھۆزانا فۆلكلورىيا ھاتىبە دان و شىسەر و رەخەگرەين كورد ل دويڤ دىتەنن خۆ بەھس لى كرىيە و پرائىيا شىسەران سى كىشىن سەرىكى د ھۆزانا فۆلكلورىيا دياركرىيە، ئەوژى كىشىن ھەفت، ھەشت و دەھ برەگىيە، ھەندەك ژ وان ب تەخمىنى بەھسكرىيە و ھەندەكان ژى ب رەگەگىي زانستى و ئەكادىمى ل دويڤ ھۆمارە و رېژەين فەپر.

3-1-2 كىشا ھۆزانا كىشدارا نو:

ھۆزاشائىن كورد وھكو پىدڤىيەكا سەردەم دەست ب نوكرنا ھۆزانا كوردى كر، ھەولدان ب ھەمى رەنگا خۆ ژ ھۆزانا كلاسىكى دوپر بكن، ھۆزاناك ل گەل رەوش و بارودەخى ئەتەوى كورد بڤەھىن و دەرپىن ژ سروسىن زماڤى كوردى بكت، ل ژىر كارىگەرييا نافەرۇكا نوكرنا ئەدەبىياتا مللەتەن جىران و ئورويايى و ب تايەتقى نوكرنا ئەدەبى توركى، شىسەرىن كورد بەرەف نوكرنا ئەدەبى كوردىڤە چوون، چوڤكى ((كىشى عەرووز شتىكە تايەت نىيە بە سروسىن خودى خاسىيەتە ئەتەوايەتتەكانى شىعەرە خۇمالىيەكە، بەلكو شتىكە لە قۇناغىكى مېژوووي ديارى كراودا ھاتۆتە ناو شىعەرى كوردىيەو، بۆيە گوران و نەمانى ئەم بارۆدوخە تايەتتەي پىشتەر كىشى عەرووزى ھىنابوو ناو ئەدەبى كوردى، شتىكى ئاسايى بوو بىتتە ھۆى نەمانى ئەم كىشەو گۇرانى كىشى شىعەرى لە عەرووزەو بۆ كىشى برەگىي، كە ئەمەش لەگەل دەستپىنكرنى نوكرنەوھى شىعەرى كوردى دەست پىكرى)) (سايپر. 2006. 482). ب راماڤەكا دى بۆ نوكرنا ھۆزانى؛ ھۆزاشان بەرەف كىشا برەگىي چوون، كو ب كىشا خومالىا كوردى دەيتتە نياسىن و ھۆزانا فۆلكلورىيا كوردى ب ئەڤى كىشى يا ھاتىبە فەھاندن، چوڤكى ((لە ئەدەبى نوڤى كوردىدا، سەرتەي پىزەوكرنى ئەم كىشە، لە لاين شاعىرانى رىچكەي يەكەمەو بوو، لە ئەنجامى ھەول و كوشى شاعىرانى كورد خۇيان بوو و ئەو جولانەو نوڤخوازىيە ئەدەبى توركى، سەرنجى شاعىران و نووسەرانى كوردى ئەو قۇناغەي راكىشاو)) (كاكى. 2012. 90).

شىسەر و رەخەگرەين كورد گرەگىيەكا زۆر ب كىشا ھۆزانا نو دايە، چەندىن فەكولەن د ئەڤى بىاڤىدا ھاتىبە ئەنجامدان، چوڤكى ئىك ژ سىاڤىن نوكرنى ل دەف ھۆزاشائىن كورد زڤرىنە بۆ كىشا خۇمالى، ئەڤى چەندىزى وەل رەخەگران كرىيە زىدەتر ل سەر جۆرىن كىشا ھۆزانا نو رابوەستن، ژ بەرەو چەندىن جۆرىن كىشى ھاتىبە بكارھىنان. بۆ نمونە (ئەمەد ھەردى) د فەكولەنەكەل دور كىشا ھۆزانا كوردى ھەفت جۆرىن كىشى بۆ ھۆزانا برەگىيا كوردى دياردەكت، بۆ ھەر جۆرەكى كىشى نمونە ئىنايە و شروڤەدەكت، كىشىن (ھەردى) دياركرىن ئەڤىن ل خوارىنە:

أ- كىشا (دەھ) برەگىي.

ب- كىشا (ھەشت) برەگىي.

ج- كىشا (ھەفت) برەگىي.

د- كىشا (يازە) برەگىي.

ه- كىشا (سىزە) برەگىي.

و- كىشا (دوازە) برەگىي.

ز- كىشا (پازە) برەگىي. (ھەردى. 1971. 10-12)

(ورىا عمر امين) دەھ جۆرىن كىشىن رىكخستى بۆ ھۆزانا كوردى دياركرىيە و ل ژىر ناڤى گرەيان ئاستى وان ىن رېتى دياركرىيە چ بنياڤى رېتى ىن سادەيىت يانزى بنياڤى لىكداى يىت، ئاماژە ب ھەرسىك يەكەين رېتى دايە، ئەڤىن ل خوارى ئەو كىشىن ىن شىسەرى ل سەر جۆرىن ھەردى ديار و زىدەكرىن:

أ- كىشا (پىنج) برەگىي.

ب- كىشا (شەش) برەگىي.

ت- كىشا (ھەفت) برەگىي.

پ- كىشا (نەھ) برەگىي.

ج- كىشا (يازە) برەگىي. (امين. 1990. 56)

(دلشاد ەلى) د قەكۈلىيەكيدا ل سەر بىنايىتى ھۇزانا كوردى ئامازە ب كىشىن بېگەيى دايە، ل دويىف ئەوان قەكۈلىن و بۇچوونىن بەرى وى ھاتىنە ئەنجامدان جۇرىن كىشىن ھۇزانا نويا كوردى و بىنايىن وان يىن رېتى دەستىنشاكرىنە و ھەفت جۇرىن كىشىن بەھس دكەت ل گەل بىنايىن رېتىن جودا بۇ ھەر كىشەكى، ب ديتنا ئەوى ئەف كىشە ئازادىيەكە تەمام ددەنە ھۇزاشانى كۇ ب ئارازويا خۇ بىنايىن رېتى بكارىنىت و خۇ گرېنەدەت ب سىستەمەكى نەگور قە، ئەو كىشىن ژ لايىن قەكۈلەرېقە ھاتىنە دياركرن و دجودا ژ ئىسەرېن بەرى وى ئەقەنە:

أ- كىشا (ھەفت) بېگەيى.

ب- كىشا (ھەشت) بېگەيى.

ت- كىشا (دە) بېگەيى.

ح- كىشا (دزاودە) بېگەيى.

خ- كىشا (16) بېگەيى. (ەلى. 1998. 139-142)

(ياسرىن ەسەنى) جۇرىن كىشا ھۇزانا نويا كوردى ل دويىف بىنايىتى ھۇزانا نويا دەقەرا بەھدىنان دياردكەت، ل دەستېنكى وان كىشان ديار دكەت كۇ ب تىن يەكەيەكە رېتى تىدا دەيتە بكارىنىن پاشى كىشىن دوو يەكە، ئەو جۇر ژى ئەقېن ل خۇارى نە:

أ- كىشا (ھەفت) بېگەيى.

ب- كىشا (ھەشت) بېگەيى.

ج- كىشا (نە) بېگەيى.

د- كىشا (يازە) بېگەيى.

ه- كىشا (يازە) بېگەيى. (ەسەنى. 2007. 57-65)

(جەبار ئەھمەد ەسېن) د دەستىنشاكرنا جۇرىن كىشا ھۇزانا خۇماليا كوردى و رېتىن وان ل دويىف رېژا بكارىنىن وان ژ لايىن ھۇزاشانىن كوردقە بىزىكرىنە ب رەنگەكى كۇ كىشا دەە بېگەيى ژ ھەر كىشەكە دى پتر ژ لايىن ھۇزاشانا قە ھاتىنە بكارىنىن، ئىسەر ب ئەقى رەنگى ل خۇارى كىش دياركرىنە:

أ- كىشا (دە) بېگەيى.

ب- كىشا (ھەشت) بېگەيى.

ج- كىشا (ھەفت) بېگەيى.

د- كىشا (يازە) بېگەيى.

ه- كىشا (سيزە) بېگەيى.

و- كىشا (دوازە) بېگەيى.

ز- كىشا (شازە) بېگەيى.

ح- كىشا (چواردە) بېگەيى.

ك- كىشا (يازە) بېگەيى.

ى- كىشا (چوار) بېگەيى.

ك- كىشا (شەش) بېگەيى. (ەسېن. 2008. 164-171)

راستە ھۇزانا نويا چاقلېكرنا ھۇزانا فۇلكۇرى بوو، ب تايەقى ژ لايىن كىشىقە، بەلى ھۇمارەيەكە زۇرا كىشان د ھۇزانا نويدا ھاتىنە بكارىنىن و ئەف كىشە د ھۇزانا فۇلكۇرىدا نەبووينە، وەكى كىشىن يازە و شازە بېگەيى، ژ لايەكى دىقە ئەو كىشىن بەبەلاقىن ھۇزانا فۇلكۇرى د ھۇزانا نويا ژىدا ھەنە و ھاتىنە بكارىنىن.

3- پىشكا دووى: ھەقەرنا كىشىن د ئاقبەرا ھۇزانا فۇلكۇرى و نويا خۇمالىدا:

ھۇزانا فۇلكۇرى و نويا كوردى ل سەر كىشا خۇمالى ھاتىنە قەھاندن، بەلى د ھۇزانا نويدا چەند گۇھرىنېن پچويك دەيتە دىتن و چەند جۇرە كىشەك ھاتىنە بكارىنىن كۇ د ھۇزانا فۇلكۇرىدا ناھىنە دىتن، ئەقە ژى ب وى رامانى دەيت كۇ جوداھى و وەكەقى ژ لايىن جۇرىن كىشىقە د ئاقبەرا ھەردوو ھۇزانا ھەيە، ھۇزاشانىن نويا د چارچوقى جۇرىن كىشىن ھۇزانا فۇلكۇرىدا نەمان، چەند جۇرىن نوپىن كىشى بۇ ھۇزانى بكارىنىن.

وھەق ھەقەركەن دىشاندایە كىشىن ھەردو جۆرىن ھۆزانا خۆمالى ل دويىف وەكەھى و جوداھىن كىشى يىن دناقەرا واند بېنە دياركرن و ئەف چەندە ب ھۆمار و رىزەپىن سەدى بىت، داکو چارچۇقەپەكى زانستى وەرىكرن، چونكى سەرجم شىسین و فەكۆلپىن پىش ئەفنى فەكۆلپىن ب تەخمىنى بەھسى ھەقەركەن وان كرىە و ئامارپن زانستى ديار نەكرىنە.

1-3- كىشىن وەكى ئىكەن ھۆزانا فۆلكلورى و نوى:

ھۆزانا نوى مفايەكى مەزن ژ ھۆزانا فۆلكلورى دىنە بۇ نوكرنا كىشىن ھۆزانى، ئەف چەندە ژى ئەگەرەكى مەزنى نىزىكىيا كىشىنە د ناقەرا ھەردو ھۆزاناندا، بۇ نمونە ژ لاپن كىشىنە جۆرىن كىشىن ھەقەشك د ناقەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا ھەنە و ھۆمارا وان شەش جۆرىن كىشىنە ئەو كىش پىنج، شەش، ھەفت، ھەشت، نە و دەدە بركەنە، ئەف جۆرىن كىشى ب رىزەپىن جودا ھاتىنە فەھاندن؛ ئانكو نە مەرجه وەكى ئىكەن كىشان د ناقەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا ب وى رامانى بېت كو ژ لاپن رىزا بكارھىنانىزىفە وەكو ئىك بن، بەلكو د ھەر ھۆزانەكيدا جۆرە كىشەك يا زالا.

1-1-3- كىشا پىنج بركەپى:

كىشا پىنج بركەپى كىشەك كىم بەلافە د ھۆزانا كوردىدا، ئانكو ((ئەم كىشە لە شىعرى كوردىدا دەگەنە، چونكە شاعىر لە پىنج بركەو زور جار تىيەر دەكات بەرەو (دە) بركە، واتە پشوو دواى پىنج ناكەت بە سەروا، بەلكو پشوو دواى (دە) دەكات بە سەروا، بۇيە كىشەكە دەپىت بە (دە) بركەپى)) (ئەھمەد. 2009. 71-72). ئەگەر كىم بكارھىنانا ئەفنى جۆرى كىشى ژ لاپن ھۆزانا ھەقەشك بۇ ئەگەرپن جودا جودا فەدگرىت و ديارترىن ئەگەر ژى تايەتمەندىيا زمانى كوردىيە، چونكى پتر ل كەل ھەرسى كىشىن ھەفت، ھەشت و دەدە بركەپى دگونجىت. ئەفنى ل خوارى نمونەپن ھۆزانىنە بۇ ھەردو جۆرىن ھۆزانى:

أ- كىشا پىنج بركەپى د ھۆزانا فۆلكلورىدا:

ھەسپى بەگرادى

كىد كىدە (ھەروى. 2001. 225).

1	2	3	4	5
ھەس	پى	بەك	زا	دە
ك	مىد	ك	مى	دە

- ئاستى كىشى: دروستە (5=5) بركە.

ب- كىشا پىنج بركەپى د ھۆزانا نويدا:

بجىر ھاقى نازدار

رۇناھيا چاڧا (قوچان. 2009. 557).

1	2	3	4	5
بجىر	ھا	قى	ناز	دار
رۇ	ناھ	يا	چا	فا

- ئاستى كىشى: دروستە (5=5) بركە.

وەكى ژ نمونان ديار دىت كىشا پىنج بركەپى چ د ھۆزانا فۆلكلورى يان يا نويدا بىت ئىك بىناقى رىقى ھەيە و گەلەكا سادەيە و د ھەردو ھۆزاناندا ئەف جۆرى كىشى ب رىزەپەك كىم پى ھاتىيە بكارھىنان ب رەنگەكى كو د ھۆزانا فۆلكلورىدا ژ سەرجمە (565) ھۆزانان ب تى (7) ھۆزان ل سەر كىشا پىنج بركەپى ھاتىنە فەھاندن، د ھۆزانا نويدا ژ سەرجمە (760) ھۆزانان ب تى (10) ھۆزان ب ئەفنى كىشى ھاتىنە فەھاندن، ئانكو د ھەردو ھۆزاناندا وەكەھى ھەيە د كىم بكارھىنان كىشا پىنج بركەپىدا، بەلى ژ لاپن رىزا سەدى جىاوازى دناقەرا واند ھەيە و د ھۆزانا فۆلكلورىدا ل دويىف رىزا سەدى كىمتر ھاتىيە بكارھىنان ب ئەفنى رەنگى ل خوارى:

ھۆزانا فۆلكلورى		ھۆزانا نوى	
جۆرى كىشى	پىنج بركەپى	جۆرى كىشى	پىنج بركەپى

هۆمارا ھۆزانان	7	هۆمارا ھۆزانان	10
رېژا سەدى	1.39	رېژا سەدى	1.65

خىستەين (1-2) ھۆمارە و رېژەيا كىشا پىنج بىرگەيى د ھۆزانان خۇمالىدا

جىاوازيەكا كىم د ئاقبەرا ھەردوو ھۆزاناندا ھەيە ژلاين بىكارھىنانا ئەففى جۆرى كىشىئە، ئەف چەندەژى وى راستىن دىياردكەت كۆ وەكەھىيا ئەففى جۆرى كىشى ئاقبەرا ھۆزانان فۆلكلورى و نويدا پترە ژ جىاوازيە، كۆ ب تى ب رېژەيا كىم ئەف جۆرى كىشى د ھۆزانان نويدا زىدەتر ھاتىيە بىكارھىنان ژ ھۆزانان فۆلكلورى.

3-1-2- كىشا شەش بىرگەيى:

كىشا شەش بىرگەيى ((ژ كىشىن (5) و (4) بىرگەيى بەربەلاقتە، ئىك بىياق رېتى يى ھەي، ئەوژى (3+3) بىرگەيى و كىشەكا سادەيە، چۆنكى ئىك جۆرە يەكەيا رېتى تىدا دەيتە بىكارھىنان)) (رەشىد. 2017. 129). دىت د ھەندەك ئوونىن ھۆزانان فۆلكلورى و نويدا بىياتەكى دىن رېتى ھەيەت ئەوژى بىياق (2+4)، ئانكۆ دىشىن بىژىن ئەف جۆرى كىشى د ھۆزانان فۆلكلورى و نويدا دەفەرا بەھدىناندا ب دوو بىياتىن رېتى بەرچاقت دىت.

ئەففىن ل خوارى ئوونەيىن شەش بىرگەيىنە د ھەردوو جۆرىن ھۆزانان كىشداردا:

۱- كىشا شەش بىرگەيى د ھۆزانان فۆلكلورىدا:

نرى كپە شىنە

چەنگى را ھەژىنە (سەرىنى. 1989. 37).

1	2	3	4	5	6
نى	رى	ك	رە	شى	نە
چەن	گى	را	ھە	ژى	نە

- ئاستى كىشىن دروستە (6=6) بىرگە.

ب- كىشا شەش بىرگەيى د ھۆزانان نويدا:

خورت و قىزىن جندى

گرىدان لەوھەندى (چەلگى. 2016. 62).

1	2	3	4	5	6
خور	تو	قى	زىن	جن	دى
ك	رى	دان	لە	وھن	دى

- ئاستى كىشىن دروستە (6=6) بىرگە.

كىشا شەش بىرگەيى ب ھەمان شىوھىن كىشا پىنج بىرگەيى كىشەكا كىم بىكارھاتىيە د ھۆزانان كىشدارا كوردىدا چ فۆلكلورى يان نوى يىت ب تايەقى د ھۆزانان نويدا ئەف جۆرى كىشى گەلەك ب كىمى دەيتە دىن، رېژا بىكارھىنانا ئەففى جۆرى كىشى د ھەردوو جۆرىن ھۆزاناندا ب ئەففى رەنگى ل خوارىيە:

ھۆزانان فۆلكلورى	ھۆزانان نوى
جۆرى كىشى	جۆرى كىشى
6	6
ھۆمارا ھۆزانان	ھۆمارا ھۆزانان
224	9
رېژا سەدى	رېژا سەدى
4.78	1.48

خىستەين (2-2) ھۆمارە و رېژەيا كىشا شەش بىرگەيى د ھۆزانان خۇمالىدا

سەرەراي خالا ھەفەشكا د ناڤەرا ھۆزانا فۆلكلورى و نويدا ژ لايىن كيم بكارهاتنا ئەفئى جۆرى كيشى، بەلن وەكى د خستەيدا ديار كو جياوازيەكا مەزن دناڤەرا ھەردوو ھۆزاناندا ھەيە ژ لايىن بكارهينايەشە ب پەنگەكى كو د ھۆزانا فۆلكلورىدا ئەف جۆرى كيشى پتر د ھيتە ديتن ژ ھۆزانا نوى.

3-1-3- كيشا ھەفت بركەي:

ژ كيشين بەرەلەفە د ھۆزانا كوردیدا ب تايەقى د ھۆزانا فۆلكلورىا كرمانجيا سەريدا و ((گەلنى سادەو خۇمالى يە، ئاواز لە ناو تىپەكانيدا تواوەتەو، ئەگەر بە ئاوازيش نە خویندرتەو ھەست بەو دەكرى كە گۆرانيە)) (خەزەدار. 1962، 44).

ئەقن ل خوارى ئووئىن ئەفئى كيشينە د ھەردوو جۆرىن ھۆزانا خۇماليا كيشداردا:

ا- كيشا ھەفت بركەي د ھۆزانا فۆلكلورىدا:

بەرچەليان و بەرچەليان

كانى دھافين سىپەليان (بەروارى. 1986، 19).

7	6	5	4	3	2	1
يان	چەل	بەر	نو	يا	چەل	بەر
يان	پەل	سى	قن	دھا	نى	كا

- ئاستى كيشى دروستە (7=7) بركە.

ب- كيشا (7) بركەي د ھۆزانا نويدا:

ژ ھەمى گولا، گولا زەر

ئەو رەنگە ژ ھەميا قەدەر (ئاميدى. 1985، 52).

7	6	5	4	3	2	1
زەر	لا	گو	لا	گو	مى	ژ ھە
دەر	قە	يا	ھەم	گە ژ	رەن	ئەو

- ئاستى كيشى دروستە (7=7) بركە.

مە بەسكەر كيشا ھەفت بركەي د ھۆزانا كوردیدا ب شىوہەكى بەرفرە ھاتىيە بكارهينان، ب تايەقى د ھۆزانا فۆلكلورىا كرمانجيا سەريدا، ئەف راستىە دى ل دويف خستەين ل خوارى خۇيا بيت، چونكى زیدەتر ژ پينجى ژ سەدى ھۆزانا فۆلكلورى ل سەر ئەف جۆرى كيشى ھاتىيە قەھاندن، ديسان د ھۆزانا نويدا گرنگىەكا زۆر ب ئەف جۆرى كيشى ھاتىيە دان و ريتا بكارهينان وى ل دەف ھۆزاناھان يا بلندە، ئەگەر ل گەل كى شين ديتەر ھەقبەركەين، ئانكو سەرەراي جوداھيا بكارهينانا د ھەردوو جۆرىن ھۆزانيدا، بەلن نيزىكيا ھۆمارە و ريتەين وان ديتە خالەكا ھەقبەش د ناڤەرا ھەردوو ھۆزاناندا:

ھۆزانا نويدا		ھۆزانا فۆلكلورى	
7	جۆرى كيشى	7	جۆرى كيشى
72	ھۆمارا ھۆزانان	309	ھۆمارا ھۆزانان
11.900	رېژا سەدى	61.55	رېژا سەدى

خستەين (3-2) ھۆمارە و ريتەيا كيشا ھەفت بركەي د ھۆزانا خۇماليدا

3-1-4- كيشا ھەشت بركەي:

كيشا ھەشت بركەي ((لە ھەموو لەتەكانى شيعرىكا بەيەكسانى ژمارەى كيشى ھەشت بركەي تا كوتاي دووبارە دەبنەو، بە ريتەيەكى زۆرباش لە شيعرى فۆلكلور و شيعرى نووسراويشدا بەكارهاتو)) (گەردى. 2018، 139). كيشا ھەشت بركەي بەرەلەفترين كيشە د ھۆزانا نويدا دەفەرا بەھديناندا، ژلاين خۇفە ئەف جۆرى كيشى د ھۆزانا فۆلكلورىدا پشتى كيشا ھەفت بركەي دەيت، د ئەف جۆرى كيشيدا ھۆزان ب ھەردوو شيوين سادە و ليكدای دەيتە قەھاندن، ئەقن ل خوارى ئووئەنە بۆ ھەردوو جۆرىن ھۆزانى:

۱- كىشا ھەشت بىرگەيى د ھۇزانا فۇلكلۇرىدا:

ھاي خەمىرىن ھاي خەمىرىن

جەر ھەلگرتو چوو كانىن (جعفر . 1986. 14).

8	7	6	5	4	3	2	1
ھاي	خەم	رى	پىن	ھاي	خەم	رى	پىن
جەر	ھەل	گر	تو	چوو	كا	نى	پىن

- ئاستى كىشىنى دروستە (8=8) بىرگە.

ب- كىشا ھەشت بىرگەيى د ھۇزانا نويدا:

كوردستان مىرگا مىرانا

جھى شىر و شەپكەرانا (ئامىدى . 1999. 43).

8	7	6	5	4	3	2	1
كۆر	دس	تان	مىز	گا	مى	را	نە
ج	ھى	شى	رو	شەپ	كە	را	نە

- ئاستى كىشىنى دروستە (8=8) بىرگە.

كىشا ھەشت بىرگەيى ب ھەمان شىوېنى كىشا ھەشتبىرگەيى ب بەرفرەھى د ھۇزانا فۇلكلۇرى و نويدا ھاتىيە بكارھىنان، بەلى ئەف جۇرى كىشىنى زىدەتر د ھۇزانا نويدا كوردىدا دەھىتە دىتن و ژ لايى بكارھىنانئەف ل رىزا ئىكى دەھىت، بەلى ئەف جۇرى كىشىنى د ھۇزانا فۇلكلۇرىدا پىشتى كىشا ھەفت بىرگەيى ل رىزا دووى دەھىت، د خىشتى خۇرايدا رىزا بكارھىنانا ئەفى جۇرى كىشىنى دىاردىت:

ھۇزانا فۇلكلۇرى		ھۇزانا نوى	
جۇرى كىشىنى	8	جۇرى كىشىنى	8
ھۇمارا ھۇزانا	104	ھۇمارا ھۇزانا	275
رېزا سەدى	20.71	رېزا سەدى	45.45

خىشتەيى (2-4) ھۇمارە و رېزا بىرگەيى د ھۇزانا خۇمالىدا

د خىشتەيدا ديارە ئەف جۇرى كىشىنى ب رېزەيەكا زۇر د ھۇزانا فۇلكلۇرى و نويدا ھاتىيە بكارھىنان، بەلى وەكى ژ رېزەيە بكارھىنانى يا ديار ئەف جۇرى كىشىنى ب رېزەيەكا گەلەك پتر ژ ھۇزانا فۇلكلۇرى د ھۇزانا نويدا ھاتىيە بكارھىنان.

3-1-5 كىشا نە بىرگەيى:

ئەف جۇرى كىشىنى ب كىمى د ئاف ھۇزانا فۇلكلۇرى و نويدا دەھىتە دىتن، ژ وان كىشانە يىن پتر ژ ئىك بىناقى رېتى ھەي، ل سەر ھەردوو بىناقى سادە و لىكداي دەھىتە فەھاندن ب بىناقى (3+3+3) يان (4+5) بىرگەيى.

ئەفەن ل خورائى ئوونەيىن ھۇزانا بۇ ھەردوو جۇرىن ھۇزانا خۇمالى:

۱- كىشا نە بىرگەيى د ھۇزانا فۇلكلۇرىدا:

دى بىكۇل دى بىكۇل دى بىكۇل

دى بىكۇل بىدەرى بىدەرى (ھوروى . 2001. 309).

9	8	7	6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---	---	---	---

ب- كىشا دەپ بىرگەمى دىھۇزانا نويدا:

ناقى شىخى شىخى عەبدول سەلام بو

كورد ئەقىندار و نازك كەلام بو (سندى. 2002. 19).

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
بو	لام	سە	دول	عەب	شىخ	خى	شى	قى	نا
بو	لام	كە	زك	نا	رو	دا	قىن	ئە	كورد

- ئاستى كىشى دروستە (10=10) بىرگە.

رېژە و ھۇمارا ھۇزائىن فۇلكۇرى و نوي يىن ل سەر ئەقى كىشى ھاتىبە دانان د خىشى خۇرايدا دياردين:

ھۇزانا نويدا		ھۇزانا فۇلكۇرى	
10	جۇرى كىشى	10	جۇرى كىشى
53	ھۇمارا ھۇزانا	50	ھۇمارا ھۇزانا
8.76	رېژا سەدى	9.96	رېژا سەدى

خىشەين (2-6) ھۇمارە و رېژەيا كىشا دەپ بىرگەمى دىھۇزانا خۇمالىدا

ئەف جۇرى كىشى ب رېژەيا كىشا نەقىجى دىھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا ھاتىبە بكارھىنان، بەلى دىھۇزانا فۇلكۇرىدا بەرەلاقتە.

ل دومالەيا ئەقى بىرگى دىشىندەيدە د خىشەين خۇرايدا كىشىنە وەكى ئىككىن ھۇزانا فۇلكۇرى و نوي كوردى ل گەل رېژىن بكارھىنانا ھەر كىشەكى دى نەقىبەرا ھەردوو جۇرىن ھۇزانا دا بىنە دياركرن:

ھۇزانا نويدا			ھۇزانا فۇلكۇرى		
رېژا سەدى	جۇرى كىشى	ژ	رېژا سەدى	جۇرى كىشى	ژ
1.65	5	1	1.39	5	1
1.48	6	2	4.78	6	2
11.900	7	3	61.55	7	3
45.45	8	4	20.71	8	4
0.33	9	5	1.59	9	5
8.76	10	6	9.96	10	6
69.57	سەرچەم		%100	سەرچەم	

خىشەين (2-7) رېژەيا گىشتى يا كىشىن ھۇزانا خۇمالى

د خىشەيدا ديار دىت كىشىنە وەكى ئىككىن ھۇزانا فۇلكۇرى و نوي ژ لايى بكارھىنانىقە گەلەك نىزىكى ئىككىن، ب تى كىشىن ھەفت و ھەشت بىرگەمى نەبن، ك جوداھىيەكە مەزىن دىنەقەرا واندە ھەيە، بەلى ب شىوئەيەكى گىشتى ھەمى جۇرىن كىشى دىھۇزانا فۇلكۇرىدا پتر دەينە دىتن، بەلى دىقەت ئەوى چەندىزى بزانىن ك رېژىن ھاتىبە دياركرن دىھۇزانا نويدا ب تى نىزىكى (69%) ژ سەرچەمى ھۇزانا بۇ ئەقان جۇرىن كىشى چووينە ك دى بەرامبەردا دىھۇزانا فۇلكۇرىدا نىزىكى (100%) نە، ئەقى چەندىزى كارتىكرنا خۇل سەر رېژىن كىشا ھەيە.

2-3- كىشىن ژىك جوداين ھۇزانا فۇلكۇرى و نوي:

كىشىن ژىك جودا دى نەقىبەرا ھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا ژ ئەنجامى چەند گۈھرىنەكىن چوئىك ژ لايى ھۇزائىن نوئە دەينە دىتن، چەند جۈرەكىن كىشى دىھۇزانا نويدا ھەنە، ئەو جۇرىن كىشى دىھۇزانا فۇلكۇرىدا ناھىنە دىتن، ئەف چەندەژى دىتە خالەكا ديارا جىاوازىن دى نەقىبەرا ھەردوو ھۇزائىن فۇلكۇرى و نويدا؛ ئانكو

ئەف جۆرە كىشە د ھۆزانا فۆلكلورىدا نەھاتىيە بكارھىنان، كو ژمارەيا كىشىن ژىك جودا ھەشت جۆرىن كىشىنە ئەو جۆرژى ل دويىف ھۆمارە و رىژەيىن سەدى ب ئەفنىن ل خۇارپنە:

كىشىن تايەتەن ھۆزانا خۇمالىيا نوى			
ژ	كىش	ھۆمارە	رىژەيا سەدى
1	چار برگەي	3	0.49
2	يازە برگەي	9	1.48
3	دوازە برگەي	24	3.96
4	سىزە برگەي	5	0.82
5	چارە برگەي	52	8.59
6	پازە برگەي	26	4.29
7	شازە برگەي	44	7.27
8	يىست برگەي	1	0.165
سەرچەم		164	27.065

خىشەي (2-8) ھۆمارە و رىژەيىن كىشىن تايەتەن ھۆزانا نويا خۇمالى

ژ بلى ھۆزانىن سادەكىشىن مە دياركىن؛ جۆرەكى دى ژى نى كىشى ئەوا دىژنى (ھۆزانا فرەكىش) د ھۆزانا نويدا ھاتىيە بكارھىنان، ئانكو پتر ژ كىشەكى د ئىك ھۆزانا دھىتە بكارھىنان ھەكى نمونا ل خوارى:

دەمى گوڭەند ل گوندى

لوارى مە ئەفرو رابى

ستران دىلان و داووت

شەھيانا مە لاوا بى

گوفەند ب رەوش و بى شرىن شرىن نى تو تىدا بى

ھەقالا مى دوستى يارى خەملا كچا بى (زاخوى. 2000. 71).

1	2	3	4	5	6	7							
دە	مى	گو	ڧەند	ل	گون	دى							
لوا	رى	مە	ئەف	رو	را	بى							
ست	ران	دى	لا	ن و	دا	ووت							
شە	يا	نا	مە	لا	وا	بى							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
گو	ڧەند	ب رەو	ش و	بى	ش	رىن	ش	رىن	نى	تو	قى	دا	بى
ھە	ڧا	لا	م	نى	دوس	قى	يا	رى	خەم	لا	ك	چا	بى

ئەف ھۆزانە يا فرەكىشە، چونكى پتر ژ ئىك جۆرى كىشى تىدا نى ھاتىيە بكارھىنان، دىرا ئىكى و دووى ھەفت برگەيە و دىرا سىيىن چاردە برگەيە.

ل دوماهيا ئەفنى برگى دىشاندایە ديار بکەين، سەرەراى ھەبوونا چەندىن جۆرىن كىشىن ۋەكى ئىك د ھەردوو ھۆزانىن فۆلكلورى و نويدا، چەندىن جۆرىن ژىك جوداژى دناڧەرا واندە ھەنە، ئەف جۆرىن كىشىن جودا ھەمى د تايەتەن ب ھۆزانا نويفە و رىژەيەكا باش ژ ھۆزانىن نوى ل سەر وان جۆرە كىشا ھاتىيە ڧەھاندن؛ ئانكو ئەو جۆرە كىشىن د ھۆزانا فۆلكلورىدا ھەين ھەمى جۆر د ھۆزانا نويفەدا ھەنە، بەلى ئەو جۆرىن كىشى ئەوين د ھۆزانا نويدا ھەين ھەمى د ھۆزانا فۆلكلورىدا

نېن، ئەف چەندەزى دېتە خالەكا بەرجاڭا جوداھىيى دناڧەرا ھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا، د شىياندايە جۇر و ھۇمار و رېژا ھۇزانىن د ھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا ھاتىنە بكارھىنان د خشتى ل خۇارېدا بېيىنە دياركرن:

ھۇزانا نوى			ھۇزانا فۇلكۇرى		
رېژا سەدى	ژمارا ھۇزانان	جۇرى كىشى	رېژا سەدى	ژمارا ھۇزانان	جۇرى كىشى
0.49	3	4	—	—	4
1.65	10	5	1.39	7	5
1.48	9	6	4.78	24	6
11.900	72	7	61.55	309	7
45.45	275	8	20.71	104	8
0.33	2	9	1.59	8	9
8.76	53	10	9.96	50	10
1.48	9	11	—	—	11
3.96	26	12	—	—	12
0.82	5	13	—	—	13
8.59	52	14	—	—	14
4.29	29	15	—	—	15
7.27	44	16	—	—	16
%0.165	1	20	—	—	20
3.30	20	فرەكىش	—	—	فرەكىش

خشتەيى (9-2) ھۇمارە و رېژەيىن كىشىن ۋەكىتىك و ژىكجودايىن ھۇزانا خۇمالى

ۋەكى د خشتەيدا ديار ھۇزانا فۇلكۇرى و نوى د (6) جۇرىن كىشىدا ۋەكىتىك ئەۋزى كىشىن پىنچ، شەش، ھەفت، ھەشت، نە و دەدە بېگەيىنە، د بەرامبەردا (8) جۇرىن كىشىن ژىكجودا د ناڧەرا ھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا ھەنە كو ئەۋزى كىشىن چار، يازدە، دوازە، سىزدە، چاردە، پازدە، شازدە و بىست بېگەيىنە، ئەف كىشىن جودا ھەمى تايەتن ب ھۇزانا نوڧە چ ژ وان كىشا د ھۇزانا فۇلكۇرىدا ناھىنە دىتن.

4- ئەنجام

1- شەش جۇرىن كىشى د ھۇزانا فۇلكۇرى و نويا كرمانجيا سەريدا ۋەكى تىكن، ئەۋزى كىشىن پىنچ، شەش، ھەفت، ھەشت، نە و دەدە بېگەيىنە، چونكى ئەف جۇرىن كىشى د ھەردوو ھۇزاناندا ب رېژىن جودا دھىنە دىتن.

2- د ھۇزانا نويدا ھەشت جۇرىن كىشى ھاتىنە بكارھىنان، ئەۋزى كىشىن چار، يازدە، دوازە، سىزدە، چاردە، پازدە، شازدە و بىست بېگەيىنە، ئەف جۇرىن كىشى د ھۇزانا فۇلكۇرىدا نەھاتىنە بكارھىنان، دىسان ھۇزانا (فرەكىش) دى د ھۇزانا نويدا ھاتىنە بكارھىنان، ئەف جۇرى كىشىزى د ھۇزانا فۇلكۇرىدا كرمانجيا سەريدا ناھىنە دىتن.

3- ل دويڧ ھۇزانىن ۋەرگرتى بۇ ئەڧى فەكولىنى كىشا ھەفت بېگەيى د ھۇزانا فۇلكۇرىدا ب رېژەيەكا زۇر ھاتىنە بكارھىنان و زىدەترى (60%) ھۇزانا فۇلكۇرى ب ڧى جۇرە كىشى ھاتىنە ڧەھاندن، د بەرامبەردا د ھۇزانا نويدا رېژا ڧى كىشى ناگەھىتە (12%)، بەلى د ھۇزانا نويدا كىشا ھەشت بېگەيى ژ ھەمى جۇرىن دىن كىشى پتر ھاتىنە بكارھىنان و زىدەتر ژ (45%) ژ سەرچەمى ھۇزانىن ھاتىنە ۋەرگرتى ب ڧى كىشى ھاتىنە ڧەھاندن.

4- كىشىن (5، 6، 9) بېگەيى ب رېژەيەكا كىم د ھۇزانا فۇلكۇرى و نويدا ھاتىنە بكارھىنان، دىسان كىشا (10) بېگەيى ب رېژەيەكا ناڧىجى د ھەردوو ھۇزاناندا دھىنە دىتن.

4- ھەرچەندە ھۇمارە، رېژە و ھەتا جۇرىن كىشىن ھۇزانا نوى و فۇلكۇرى د ژىكجودانە، بەلى ژ لايەكىڧە ۋەكىتىك، چونكى ھەمان كىشىن فۇلكۇرى د ھۇزانا نوى ژىدا ھاتىنە بكارھىنان و ھەر ئەۋزى كىشىن يىن ب رېژەيەكا زۇر ھاتىنە بكارھىنان.

5- لیستا ژیدمران

1-5- ئىك- پەرتوك:

1-1-5 كوردى:

1. ئاكرەمى، حىكمەت مەلا ياسىن (2016). سىتافكا باى. چاپا ئىككى، چاپخانا پارىژگەھا دھوك، دھوك.
2. ئامىدى، رىكىش (1985). لىقەنام. بغداد: مگىبە علاو.
3. ئامىدى، فەھىل (1999). شەف رەشە. چاپا ئىككى، چاپخانا وەزەردەتا رۇشنىرى، ھەولير.
4. بەروارى، كامىران (1986). پەروا چىا. مدريە مگىبە الیقاڤە والشباب، بغداد.
5. بکر، محمد (۲۰۰۴). كیش و رىقى شىعیرى فۇلكلورى كوردى. چاپى يەكەم، چاپخانى وەزارەتى پەروەردە، ھەولير.
6. ھەسەنى، یاسرى (۲۰۰۷). بىلاق رېتى دىشەرا نووفا كوردى دا. چاپا ئىككى، چاپخانا حاجى ھاشم، ھەولير.
7. ھسین، جەبار ئەھمەد (2008). ئىستاتىكای دەقى شىعیرى كوردى كوردستانى عراق (1970-1950). چاپى يەكەم، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلیانی.
8. جعفر، حى (1986). سترانیت داووت و گوڤەندیت كوردان. چاپخانا الحوادپ، بەغداد.
9. چەلکى، ئەدىب (2016). پىلستانکین کۆچەر. چاپا ئىككى، چاپخانا گرین گلورى، بېروت.
10. رەشىد، مسعود جەمیل (2015). قۇناغین کینشاسیا ھۆزانا كوردى. چاپا ئىككى، چاپخانا خانى، دھوك.
11. رەشىد، مەسعود جەمیل (2017). کیش و سەروا د ھۆزانا كوردیدا. چاپا ئىككى، دەزگەھى نالەند ین چاپ و وەشانى، دھوك.
12. رەشىد، مەسعود جەمیل (2022). رىئەرى کیش و سەروا ین سترانا دىلانکىيا کرمانجى. چاپخانى وەزارەتى سەلاھەدىن، ھەولير.
13. ساير، پەریز (2006). رەخنە ئەدەبى و مەسەلەکانى نوکەردنەوہى شىعیر. چاپى يەكەم، چاپخانى وەزارەتى پەروەردە، دەزگای ئاراس، ھەولير.
14. سەرىفەنى، ھەسەن (1989). چەپکى گورانی فۇلكلورى كوردى ناوچەى بادینان (دىلان). چاپى يەكەم، چاپخانى الحوادپ، بەغدا.
15. سەندى، بەدرخان (2002). زىنارین چىای. چاپا ئىككى، چاپخانا دەزگەھى سىپىز ین چاپ و وەشانى، دھوك.
16. ەبەولا، ھەلیا خورشید (2011). بەراوردیەکا کینشاسى دانقەبرا ەرووزا كوردى و فارسى (دیوانین مەلاین جزیری و حافظ شیرازی وەك نمونە). چاپا ئىككى. چاپخانىا خانى، دھوك.
17. ەملى، دلشاد (1998). بىلاقى ھەلەبەست لە ھۆزراوہى كوردى دا (لىكولىنەوہىەكى رەخنەى بەراوردکاریە. چاپخانى رەنج، سلیانی.
18. قوچان، محسن (2009). ل بەر سفا مە بەفر دباریت. چاپا ئىككى، چاپخانا خانى، دھوك.
19. کاکى، ھەمە نوورى عومەر (2012). شىوازى شىعیرى نوئى كوردى کرمانجى ناوہراست 1970-1920 (لىكولىنەوہىەكى شىواز و شىوازگەریە لە شىعیرى نوئى كوردیدا). چاپخانى روون، سلیانی.
20. کریم، ئازاد ەبەدولواحد (2006). نوکەردنەوہ لە شىعیرى كوردیدا (دواى جەنگى جىپانى يەكەم تا سالى 1970). چاپى يەكەم، چاپخانى ئاراڭا، کەرکوک.
21. گەردى، ژوان ەبەدولسەلام ەزیز (2018). شىواز لە شىعەرەکانى کامەران موکرى لە ژیر رۇشنای قوتابخانەى ((فیلۆلوجى لیۆ شىپیتزەر)) دا. چاپى يەكەم، چاپخانى رۇشنىرى، ھەولير.
22. گەردى، ەزیز (1999). کیشى شىعیرى کلاسیکى كوردى و بەراورد کردنى لەگەل ەرووزى ەردەبى و کیشى شىعیرى فارسیدا. چاپخانى وەزارەتى رۇشنىرى، ھەولير.
23. گەردى، ەزیز (2014). کینشاسى كوردى. چاپى يەكەم. دەزگای نارین بۇ چاپ و بلاوکردنەوہ، ھەولير.
24. ھەمەد، ھەمدیە ھەسەن (۲۰۱۲). لایى ھۆنەرى و نافەرۇکا ھۆزانا سەبرى بوتانى. چاپا ئىككى، چاپخانا حاجى ھاشم، ھەولير.
25. ھرورى، کامىران درباز و شقان شکرى ھرورى (2001). ستران و دىلان. چاپا ئىككى، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوہى موکریانى، ھەولير.

2-1-5 ەردەبى:

26. مگلوب، أحمد (1999). فصول فى الشعر. مگىبە المجمع العلمى، بغداد.

2-5- گوڤار:

27. امین، وریا عمر (1990). شەپولەکانى شىعیرى كوردى. گوڤارى رۇشنىرى نوئ. ژمارە (126). خولا 4.
28. جگرخوین (1933). ھسین خوەشخوانین کردى. گوڤارا ھاوار. ژمارە (22).
29. کەرى، کامبیز (1375ه.ش). پلشەکیەک لەسەر شىعیرى برکەبى. گوڤارى سروە. ژمارە (133-132).
30. محمد، محمد بکر (1998). بىاتە رەتبیەکانى شىعیرى نوئى كوردى، دیوانى گوران وەکو نمونە. ھەلیر: گوڤارى کاروان، ژمارە (123).
31. ھەردى، ئەھمەد (1971). کیش لە شىعیرى كوردیدا. گوڤارى براىەتى. ژمارە (10).

3-5- پۇژنامە:

32. گۇران (1971). ئەو کیشە برکەبى يانەى ئىستا باون. پۇژنامەى ژین. ژمارە (24).
33. نورى، م (1926). وزن ھجائى. پۇژنامەى ژيان. ژمارە (27).

4-5- نامین ئەكادىمى:

1-4-5 كوردى

34. ەملى، زانبار سالىح (2015). بىلاقى ئاوازەبى لە شىعیرى نوئى كوردى دا 1918-1958. نامەى ماستەر. سەكولى زمان/فاکەلتى زانستە مرۇقاىەتییەکان. زانکوى سلیانی.

2-4-5 ەردەبى

35. العيساوى، سعدون اساعيل شافي عيفان (2011). الشعر العربي فى اربل فى القرن السابع الهجرى (دراسة موجوعيه فنيه). رساله الماجستير. كلية التربية للعلوم الانسابيه، جامعه الانب